

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI
KLASİK DÖNEMDE ANADOLU

Doç. Dr. Erhan ÖZTEPE

2009
ANKARA

1.8. Klasik Dönemde Anadolu

Anahtar Kelimeler: Klasik Dönemde Anadolu Tarihi

Arkaik dönem içinde tüm Anadolu'nun Pers egemenliğine geçmesinden sonra gerçekleşen İonia ayaklanması sonrası Batı Anadolu'da özellikle Miletos kenti halkı ile birlikte cezalandırılmıştır. Anadolu'nun batısındaki ayaklanmayı bastıran Persler yönlerini bu isyanı dışarıdan destekleyen Yunanistan'a dönmüşlerdir. Persler Yunanistan'da Marathon, Thermopylai ve Salamis'deki mücadelelerin ardından MÖ 479 yılında Plataiai ve Mykale'deki yenilgileri sonrası Yunan anakarasından çekilmek zorunda kalmışlardır. Perslerin Yunanistan'ı terk etmeleri Batı Anadolu kıyılarından da geriye doğru çekilmelerine neden olmuştur. Ege kıyısındaki kentler üzerlerindeki Pers baskısının azalması ve Atina kentinin yardımıyla yeniden direniş göstermeye başlamıştır. MÖ 478-477 yıllarında İonia, Aiolia bölgelerindeki ve Ege Adalarındaki kentlerin bir bölümü ile Atina kenti *Attik-Delos Deniz Birliği* olarak adlandırılan bir savunma ve mücadele paktı oluşturmuşlardır. Ancak Batı Anadolu kentlerinin Atina ile oluşturduğu ittifaka ve sürdürdüğü mücadeleye karşın Persler yaklaşık 150 yıl daha Anadolu'yu egemenlikleri altında tutmuşlardır. Perslerin Batı Anadolu'daki etkinliği azalmış görünse de Sardeis ve Dakyleion Satrapları bu bölgedeki en etkin Perslerdir. Bu iki yöneticinin kıyı kentleri ile önemli ilişkileri vardır.

MÖ 5. ve 4. yüzyıllar Persler Anadolu'da birtakım güçlükler yaşamıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinde biri Anadolu topraklarında pek çok aile, bey ve yerli sülalelin olmasıdır. Bir başka durum satraplık bölgelerinde yaşanmıştır. Özellikle Satraplar Pers politikalarını izleyen ancak kendi bölgelerinde birer bağımsız yönetici-bey pozisyonuna sahip olmuşlardır. Kilikia bölgesinde Syennesis, Karia bölgesinde Hekatomnid sülalesi kendi bölgelerinde birer beylik gibi davranmışlardır. Bu iki idare bölgesinin dışında benzer biçimde Hellespontus, Lydia, Karia ve Kilikia satraplıkları birlikte Lykia bölgesinde Limyra, Phrygia bölgesinde Kelainai (Dinar) ve Kappadokia satraplıkları Pers politikalarını izleyen ancak kendi bölgelerinde birer beylik gibi bağımsız davranan Anadolu'daki önemli yönetim merkezleri ve bölgeleri olmuşlardır.

MÖ 5. yüzyılın sonu ve 4. yüzyılın başında Anadolu Akhamenid hanedanının iki üyesi genç Kyros ve kardeşi II. Artaxerses arasındaki mücadeleye sahne olmuştur. MÖ 370 ve 350 yılları arasındaki süreç Anadolu Satraplarının Büyük Pers Kralına karşı sıklıkla ayaklandıkları bir dönemdir. Bu dönemde II. Artaxerses bir yandan Mısır Firavunları, Spartalıları ile uğraşırken diğer taraftan kendisine karşı başkaldıran Batı Anadolu kıyı kentleri ile de ilgilenmek durumundaydı. MÖ 4. yüzyılın son otuzluğuna değin Anadolu topraklarındaki Perslere karşı olan mücadeleler devam etmiştir. MÖ 338 yılında Anadolu doğu-batı mücadelesinin içine çekilmiş, Büyük Pers Kralı III. Artaxerses ölmüş ve *Korinth Birliği* olarak adlandırılan birlik kurulmuştu. MÖ 336 yılında III. Dareios'un Pers ülkesinin başına geçmesi ve Büyük İskender'in MÖ 334 yılında Abydos'da (Çanakkale-Nara Burnu) karaya çıkışı ile Anadolu'da yepyeni bir dönem de başlamıştır.

Kaynak:

Akurgal,E., *Anadolu Uygarlıkları* (1987)

Akurgal, E., *Griechische und römische Kunst in der Türkei* (1987)

Herodot Tarihi (çev.M.Ökmen-A.Erhat) 1983

Müfid Mansel, A., *Ege ve Yunan Tarihi* (1988)

Schwertheim, E., *Kleinasien in der Antike, Von den Hethitern bis Konstantin* (2005)

Tekin, O., *Eski Yunan Tarihi* (1995)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç Dr. Erhan ÖZTEPE	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.8.1. Şehirler ve Mimari

Anahtar Kelimeler: Klasik Dönemde Anadolu’da Şehirler ve Mimari

Klasik dönem ile birlikte toplumsal gelişme ve gereksinimlere bağlı olarak kent planlamasında yeni bir tarz ortaya çıkmıştır. Arkaik dönemin sonunda ve Klasik dönemin başında gerçekleşen bu plan tipi sokakların birbirini dik açıyla kestiği “ızgara” ya da “dama tahtası” adı verilen basit ve sistemli bir düzenleme şekliydi. Aristoteles’in aktardığına göre planının uygulayıcısı, kentin farklı bölümlerini bütünleştirmeyi amaçlayan Miletoslu (Milet) Hippomados’tur. Batı Anadolu’dan Priene, Miletos, Magnesia am Maender, Latmos Herakleia’sı ve Knidos’u bu planın uygulandığı şehirlere örnek gösterebiliriz. Izgara planının uygulandığı kentlerden Priene Mykale (Samsun) Dağı’nın güney yamacına setler halinde kurulmuştur. Doğu batı yönündeki ana yollar kuzey güney yönlü yokuş sokaklarla kesilmektedir. Sokaklar arasındaki her bir insula’da (blok) sırtlarını birbirine dayamış ve ara sokağa ya da ana caddeye açılan dört ev bulunmaktaydı.

Priene evleri MÖ 5. yüzyıldan başlayıp geç Klasik dönemden erken Hellenistik döneme geçiş evresine tarihlendirilen evreye kadar Anadolu’da dönemini temsil eden en güzel örneklerdir. Duvarları genellikle küçük taşlardan yapılmış olan Priene evleri ızgara plana uygun olarak kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmişlerdir. Kuzeye bakan cephelerde genelde çok az oda yer almaktaydı. Güneye bakan cepheler ise ılıman klimanın nimetlerinden faydalanmaktaydı. Güneye bakan avlu evin pek çok ihtiyacının görüldüğü bir mekândı. Güneye bakması nedeniyle güneş ışınlarını her mevsimde alan avlu bu cepheye açılan odalar için hem ışık hem de ısı kaynağı olmasının yanında yemek pişirilen, çocukların oyunlar oynadığı bir ortak mekan işlevini de üstlenmiştir. Odaların içi genelde gün içerisinde karanlık olmakla birlikte çift kanatlı kapılar sayesinde odaya ışık girebilmekteydi. Uzun ensiz pencere açıklıkları soğuk havalarda kapatılırdı. Büyük pencerelere sadece erkeklerle ayrılmış Banket odaları *Andron*’larda rastlanmaktaydı. Kent içinde sağlık koşullarından dolayı evlerin içinde koyun, keçi ve inek gibi hayvanların barınmasına izin verilmemiştir. Genelde son derece sade olan ve az mobilyaya sahip Priene evleri MÖ 5. Yüzyılın sonuna doğru daha zengin dekore edilmeye başlanmıştır. Evlerin odaları içinde *Gynaikonitis* adı verilen oda genelde ikinci katta yatak odası ve avluya bakan balkonun yanında kadınlar için ayrılmıştı. Alt katta erkekler için ayrılmış olan, *Symposion* olarak adlandırılan yemekli ve içkili toplantılarda *Kline*ler (sedirler) üzerine uzanan erkeklerin kullandığı *Andron* adı verilen odalar bulunmaktaydı.

Anadolu’da Arkaik dönemde inşa edilmiş olan tapınakların bir bölümü varlığını Klasik dönemde de sürdürmüşlerdir. Ancak Klasik dönemde tapınak yapıları arasında özellikleri nedeniyle ayrı bir yere sahip olan Priene Athena tapınağı MÖ 4. Yüzyılın ortasından sonra inşa edilmeye başlanmış olup mimari Maussolleion’da da çalışmış olan Pytheos’dur. Mimar Pytheos Romalı mimar Vitruvius’un aktardığına göre kendi mimarlık yöntemi üzerine bir kitap yazmıştır. Pytheos Priene’deki Athena tapınağının arka kısmında yer alan ve iç portik olarak nitelendirilebilecek *Opisthodomos* kısmının derinliğini iki sütun arasındaki genişliğe eşit şekilde İon mimarlığında ilk kez uygulamıştır.

Tapınak mimarisinin dışında Klasik dönem özellikle mezar mimarisi bakımından da önemli bir süreçtir. Bu yapılar arasında hiç kuşkusuz en önemlisi Maussolleion’dur. MÖ 4. Yüzyılın ortasında yüksek bir podyum üzerinde yükselen bir peripteral tapınak şeklinde mimar Pytheos tarafından tasarlanmıştır. MÖ 400 yılları civarına tarihlendirilen yüksek podyum üzerine tapınak planlı inşa edilmiş olan bir diğer önemli mezar anıtı Xanthos’daki Nereidler anıtıdır.

Üst yapısı ile tipik İon mimarlığı özellikleri gösteren mezar anıtı yüksek podyumu ile Pers örneklerine benzemektedir.

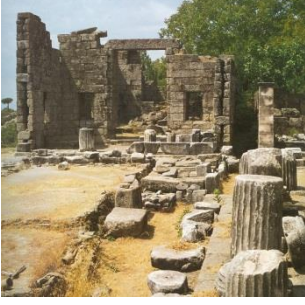

Foto.1 Andron A, Labranda, MÖ 4.yy ortası (E.Akurgal, *Griechische und römische Kunst in der Türkei* (1987) Taf.28

Foto.2 Priene Athena Polias Tapınağı MÖ 4.yüzyılın 3.çeyreği (E.Akurgal, *Griechische und römische Kunst in der Türkei* (1987) Taf.139

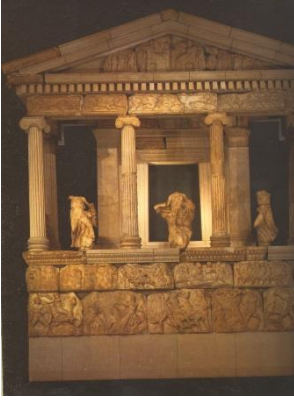

Foto.3 Nereidler Anıtı, Xanthos MÖ 400 (E.Akurgal, *Griechische und römische Kunst in der Türkei*, 1987, Taf.26)

Kaynak:

Akurgal,E., *Anadolu Uygarlıkları* (1987)

Akurgal, E., *Griechische und römische Kunst in der Türkei* (1987)

Bayburtluoğlu C., *Lykia* (2004)

Hoepfner W.-Kose, A. “*Bauordnung und Weltwunder*” in: *Die Griechische Klassik, Idee oder Wirklichkeit* (2002)

Wycherley R. E., *Antik Çağ'da Kentler Nasıl Kuruldu?* (1993)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Erhan ÖZTEPE	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.8.2. Sanat, Yazı, Dil ve Din

Anahtar Kelimeler: Klasik Dönemde Anadolu'da Şehirler ve Mimari

MÖ 5.yüzyılda Pers Egemenliği altında bulunan Anadolu'da sanatsal faaliyetler yaşanan siyasi sorunlara karşın devam etmiştir. Bu süreçte heykeltıraşlık alanında Yunanistan'da ortaya çıkan ciddi stil, zengin stil gibi adlarla anılan stilistik akımlardan da etkilenen Anadolu'da özellikle İonia üslubunu benimseyen ve bu tarzda çalışan yerel ustalar bulunmaktadır. MÖ. 5. yüzyılda Lykia bölgesinde Xanthos'da yer alan Harpy anıtının bir dikdörtgen şeklindeki odanın dört tarafındaki kabartmalarında mezarın sahiplerine armağanlar sunanlar ile Harpylerin yerel özellikler gösterir biçimde betimlenmiş oldukları görülür. Lykia bölgesinin diğer önemli rölyef örnekleri arasında Trysa'daki Heroon ile Xanthos'daki Nereidler mezar anıtı yer almaktadır. Trysa-Gölbaşı Heroon'unda lahti çevreleyen avlunun iç ve dış tarafındaki frizlerde Kalydon domuz avı, Amazonomachie, Kentaumachie, bir kentin zapt edilmesi, av sahnesi ve Bellerophon ile ilgili konular işlenmiştir. Konuların tümünde İonia mimarlığının özelliği olan friz, resimsel bir roman anlatımında uygulanmıştır. Özellikle tahkim edilmiş olan bir kentin kuşatılması ile ilgili sahneler son derece başarılıdır. Frizlerin genelinde bazı Lykia eserlerinde olduğu gibi Anadolu üslubunun yanında doğu etkilerini de görmek mümkündür. Lykia bölgesinden Nereidler mezar anıtının frizlerinde ve alınlık kabartmalarında savaş sahneleri, bir şehrin ele geçirilişi, kline üzerinde uzananlar gibi çeşitli konular tasvir edilmiştir. Bir düzen içinde hareket eden asker betimlemeleri ve av sahneleri gibi konularda doğunun etkilerini görmek olanaklıdır. Halikarnassos'daki Maussolleion yalnız mimarisi ile değil heykeltıraşlık eserleri ile döneminin Anadolu'daki en önemli yapıtlarından biri olmuştur. Heykeltıraşlar Skopas, Timotheus, Bryaxis ve Leochares'in dört ayrı cephesinde heykeltıraşlık eserleri üzerinde çalıştığı yapıda Greklerle Amazonların mücadelesi konu edilmiştir. Mimarisi ile Yunan-Pers sentezinin bir ürünü gibi görünen Maussolleion'un heykeltıraşlık eserlerinde de bu durum gözlenebilir. Lykia bölgesinde Limyra'da Perikle Heroonu olarak tanınan anıt mezarın heykeltıraşlık eserlerinde İon ve Aiöl etkisini gösteren karyatid heykelleri, Pers etkili kabartmaları dikkati çekmektedir.

Klasik dönemde heykeltıraşlık sanatında ya da küçük el sanatlarında Pers etkisi kendisini gösterir. Daskyleion çevresinden ele geçen Klasik dönemin içine tarihlendirilen Greko-Pers stilli olarak adlandırılan mezar stelleri bu etkinin en güzel örnekleridir. Çanakkale Altıkulaç köyünde bulunmuş olan lahit Pers etkili önemli bir eserdir.

Anadolu'ya özgü kabartmalı mezarların en güzel örnekleri Lykia lahitleridir. MÖ 5. ve 4. Yüzyıla tarihlendirilen semerdam biçimli, hyposorionlu ve pilyeli lahitler üzerlerindeki kabartmalar ile özgün eserlerdir. Xanthos'dan çıkmış olan Dansözler lahdi, Pajava lahdi, Merehi lahdi ile Trysa'dan Dereimis ve Aischylos lahdi ve Kadyanda'dan Salas anıtı Likya bölgesinin Klasik dönemine tarihlendirilen önemli kabartmalı lahitleridir.

Klasik dönemde en yaygın seramik türü zeminin siyah renkli figürlerin kil renginde bırakıldığı ve detayların boyama ile verildiği *kırmızı figür* teknikli vazolardır. Yunanistan ve İtalya gibi coğrafyalarda yaygın olan bu seramik türü MÖ 4. yüzyılın içinde çoğunlukla tiyatro sahnelerinin tasvir edildiği zengin bezemeli kırmızı figür tekniğinde yeni bir tür moda olmuştur. Boyalı seramiğin yanında Arkaik dönemden beri ticari amphora üretimi yapmakta olan Ege Adaları ve bazı Anadolu kentlerinin Klasik dönemde de faaliyetlerini sürdürdükleri bilinmektedir. Knidos, Klazomenai, Sinope, Herakleia Pontika gibi merkezlerde MÖ 4. yüzyılın içinde ticari amphora üretimi yapıldığı ve ticaret yoluyla Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine yayıldıkları bilinmektedir.

MÖ. 5. yüzyılın sonlarına doğru İonia alfabesinin kullanımının yaygınlaşması ile birlikte bir dil birliğinin oluşumuna doğru gidilmiştir. Ancak bölgesel alfabe kullanımı bir süre daha devam ettiği ve Yunanca dışında yerel dillerin de konuşmada ve yazıda kullanıldığı görülmektedir.

Foto.1 Çan Altıkulaç Lahdi, Çanakkale Arkeoloji Müzesi MÖ 4 yüzyıl

Foto.2 Trysa-Gölbaşı Heroonu batı duvarı merkezi sahne bir kentin kuşatılması
MÖ 380-370 (W.Oberleitner, Das heroon von Trysa, 1994, Abb.75)

Kaynak:

Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları* (1987)

Akurgal, E., *Griechische und römische Kunst in der Türkei* (1987)

Bayburtluoğlu, C., *Lykia* (2004)

Boysal, Y., *Grek Klasik Devir Heykeltraşlığı* (1967)

Döğler, E., *Antik Çağda Amphoralar* (1991)

İdil, V., *Likya Lahitleri* (1993)

Maderna C., “Die Skulpturen des Maussoleions von Halikarnass” in: *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst II* (Hrsg Peter C. Bol) 2002, 303-316

Malay, H., *Epigrafi* (1987)

Mansel Müfid A., *Ege ve Yunan Tarihi* (1988)

Rumpf, A., *Yunan ve Roma Sanatı* (çev. J. İnan) 1949

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Erhan ÖZTEPE	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	